

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ
УКРАЇНИ ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО»
КАФЕДРА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ОСЕРЕДОК ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
ГРОМАДСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ «АСОЦІАЦІЯ ЦИВІЛІСТІВ
УКРАЇНИ»

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ І ПРАКТИКИ ЦИВІЛЬНОГО, ЖИТЛОВОГО ТА СІМЕЙНОГО ПРАВА

**Матеріали міжнародної науково-практичної конференції,
присвяченої 91-річчю з дня народження
доктора юридичних наук, професора В. П. Маслова**

15 лютого 2013 р.

Харків
«Право»
2013

на Національній комісії України з питань кодифікації законодавства та не викладає розробку і прийняття Верховною Радою України Закону «Про законотворчу роботу» спрямована на забезпечення як чіткості чинного законодавства, так і осмисленого і обґрунтованого його вдосконалення.

Принагідно зазначимо, що в Російській Федерації ще в 1999р. Указом Президента була створена Рада при Президенті Російської Федерації по кодифікації і вдосконаленню цивільного законодавства, на яку відповідно до затвердженого положення були покладені наступні завдання:

- підготовка пропозицій Президенту РФ щодо державної політики в сфері цивільного законодавства і основних напрямків його вдосконалення;

- експертиза федеральних законів про внесення змін і доповнень в Цивільний кодекс РФ та проектів інших федеральних законів у сфері цивільного законодавства;

- аналіз практики застосування Цивільного кодексу РФ і підготовка пропозицій про внесення до нього необхідних змін і доповнень;

- підготовка пропозицій федеральним органам державної влади щодо розробки проектів федеральних законів та інших нормативних актів у сфері цивільного законодавства, в тому числі пропозицій по планах законопроектних робіт федеральних органів державної влади, звизначенням при необхідності проектів, що підлягають розробці у пріоритетному порядку.

Досвід багаторічної плідної роботи Ради підтвердив доцільність її створення. Достатньо сказати, що саме Рада з питань кодифікації цивільного законодавства виконала основну роботу (перш за все експертну, координаційну) по проведенню модернізації цивільного законодавства в РФ.

Крім того, тільки в 2012р. Радою було підготовлено більше 60 експертних висновків щодо проектів федеральних законів, які належать до цивільного законодавства.¹

Ми наближаємося до десятилітнього ювілею з дня набрання чинності ЦК України.

На нашу думку, важливим завданням цивілістичної науки України є провести ґрунтовний аналіз практики застосування ЦКУ в цілому, його окремих інститутів: загальних положень, речового права, права інтелектуальної власності, договірної та спадкового права.

¹ Див. Экспертные заключения Совета при Президенте Российской Федерации по кодификации и совершенствованию гражданского законодательства 2012 г. // Материалы конференции «Гражданское право России: итоги года». М., Статут. 2013. 428 с.

Саме цей об'єктивний науковий аналіз має бути покладеною основою для висновків і пропозицій щодо системного оновлення галузі права в Україні.

Важливу місію в цьому процесі має виконати Національна академія правових наук України, а також науковці провідних цивілістичних наукових шкіл України, в яких сконцентрований могутній цивілістичний потенціал.

Всім нам слід об'єднати наші інтелектуальні та організаційні зусилля і зробити все для того, щоб цивільне законодавство України мало фундаментальне наукове підґрунтя і цілком відповідало потребам громадянського суспільства.

Луць В. В., доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України

ПРО СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ

Чи можна назвати якийсь інший, аніж договір, правовий інститут, якому протягом тисячоліть приділялось стільки уваги законодавцями, філософами, економістами і професійними юристами? Без перебільшення можна відповісти – ні.

Незважаючи на те, що за останні 15 років було опубліковано мабуть більше теоретичних праць, присвячених договору, ніж за увесь радянський період, затрачені зусилля поки-що мало, як вважає російський вчений Б. І. Пугінський, наблизили наших правознавців до розкриття сутності договору, з'ясуванню його регулятивних властивостей [1, с. 127; с. 12]. Така оцінка стану наукових досліджень договору може бути дана в цілому й українській цивілістиці.

Для з'ясування понять «сутність» і «зміст» цивільно-правового договору та їх співвідношення доцільно насамперед звернутися до легального і доктринальних визначень цього правового феномену.

Відповідно до ч. 1 ст. 626 ЦК договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. З цього визначення випливає, що договір належить до правових актів індивідуального характеру – юридичних

активі, окрім права правочинів. За частинами 1, 2, 4 ст. 203 ЦК правочином є дія, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Залежно від кількості волевиявлень сторін правочини можуть бути односторонніми та дво- чи багатосторонніми (договори). Дво- чи багатостороннім правочином є погодження для двох або більше сторін.

У Цивільному кодексі Російської Федерації (п. 1 ст. 420) договір також розглядається як угода (соглашение) двох або декількох осіб про встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, а «делка» (укр. – правочин) є дією, що спрямована на встановлення, зміну або припинення прав та обов'язків осіб (громадян чи юридичних осіб).

Заперечуючи віднесення договору до категорії «делки» (правочину), Б. І. Пугінський, всупереч зазначеним вище положенням ЦК РФ і загальноприйнятому в літературі погляду на співвідношення понять «делка» і «договор», пише, що на відміну від «делки» договір передбачає суб'єктивні права та обов'язки, які існують у вигляді договірного зобов'язання контрагентів. Таким чином, як зазначає автор, якщо метою «делки» служить безпосереднє встановлення (зміна, припинення) прав та обов'язків суб'єктів, то в укладуваному договорі вироблення сторонами взаємних прав та обов'язків виступає способом створення договірного зобов'язання, спрямованого на досягнення спільної мети його учасників. Як висновок щодо співвідношення понять «делка» та «договор» Б. Г. Пугінський стверджує, що «делка» розглядається «як необхідна умова для укладення договору, але не як сам договір» [1, с. 24–25].

Несприйняття наведених міркувань щодо співвідношення понять «правочин» («делка») і «договір» може обґрунтуватись, крім інших, такими аргументами. По-перше, поняттям «правочин» об'єднуються як дії (волевиявлення) однієї чи кількох осіб на одній стороні (односторонній право чин, наприклад спільний заповіт подружжя – ст. 1243 ЦК), так і погоджена дія (волевиявлення) двох або більше сторін (дво- чи багатосторонній правочин – договір). По-друге, як односторонні, так і дво- чи багатосторонні правочини – такі дії суб'єктів цивільного права, які спрямовуються на досягнення певних правових наслідків, а саме – на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Ось чому як односторонні право чини, так і договори розглядаються як юридичні факти цивільного права, як підстави виникнення, зміни або припинення цивільних правовідносин, зокрема зобов'язань (п. 1 ч. 2 ст. 11, ч. 2 ст. 509 ЦК).

Як вірно відзначає О. В. Дзера, правочином, на відміну від деяких інших підстав виникнення цивільних прав та обов'язків (спадщина, спад, юридичних та фактичних вчинків, заподіяння шкоди) притаманне мірне волевие вчинення особою, яка має належний статус суб'єкта цивільного права, юридичних дій, спрямованих на свідоме створення конкретного цивільного правового результату для себе або інших осіб. Правомірність правочину означає, що він не містить порушень вимог закону, загальних та спеціальних законодавчих заборон [2, с. 14]. Правочинна природа цивільно-правового договору відображається у деяких доктринальних визначеннях поняття договору (С. М. Бервено, М. М. Сибільов) [3, с. 13; 4, с. 93].

Підкреслюючи наявність у договорі взаємно погодженого волевиявлення його учасників, слід, очевидно, мати на увазі, що воля і волевиявлення – це завжди індивідуальний психологічний процес кожного із учасників договору, який не може «злитися» в одній дії різних осіб.

Вільне волевиявлення суб'єкта в договорі є одним із проявів свободи договору як одного із принципів цивільного законодавства: сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог Цивільного кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості (п. 3 ч. 1 ст. 3, ст. 627 ЦК). Отже, волевиявлення учасників договору має складатися вільно, без жодного тиску з боку контрагента або інших осіб, причому волевиявлення кожного з учасників за своїм змістом мають збігатися і відповідати одне одному. Досягнення згоди сторін щодо укладення і змісту договору, відбувається завдяки вчиненню ними дій (оферти та акцепту), які в сукупності й породжують таке явище, як договір.

За легальним визначенням поняття договору (ч. 1 ст. 626 ЦК) останнім визнається домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Термін «домовленість» вживається і в ряді інших статей Цивільного кодексу як синонім поняття договору (ч. 1 ст. 123, частини 1 та 2 ст. 604 ЦК та деякі інші).

Вжитий у визначенні договору термін «домовленість» двох чи кількох сторін (ч. 1 ст. 626 ЦК) не можна визнати співзвучним поняттю такого правового феномену, як договір. Правда, висловлюються й інші думки з цього приводу. Так, Л. К. Веретельник, досліджуючи систему договорів у цивільному праві, пропонує замінити загальноновживаний термін «договір» терміном «домовленість» [5], що навряд чи можна сприйняти як серйозну пропозицію.

Цивільному кодексі УРСР (1963 р.) не було розгорнутого визначення поняття «договір». Воно розкривалося через поняття «угода» як дії фізичної чи організації, спрямованої на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Договір є дво- або багатосторонньою угодою (ст. 41 ЦК УРСР). Проте термін «угода» мало підходив для визначення односторонньої дії, в якій виявляється воля лише однієї сторони (особи) і немає угоди (згоди, погодження) з будь-якою іншою особою. Тому термін «угода» у ЦК 2003 р. замінено словом «правочин» (дія, що чинить право), а термінові «угода» має надаватися властиве йому значення як погодженому волевиявленню двох або більше осіб (сторін).

Так у чому ж полягає сутність договору? У філософських словниках по-різному визначається поняття «сутність». Воно розкривається і як зміст даної речі або явища, і як комплекс основних її характеристик, і як сукупність таких властивостей предмета, без яких він перестає існувати і які визначають усі інші його властивості, тощо.

Сутність договору у цивільному праві, на мій погляд, складає саме угода як погоджене волевиявлення двох чи кількох сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Образно висловлюючись, можна сказати, що угода (соглашение) сторін – це «душа» договору, «тіло» якого становлять погоджені в ньому умови, що складають зміст договору. Ось чому у визначенні поняття договору, яке дано у ч. 1 ст. 626 ЦК, термін «домовленість» доцільно замінити терміном «угода», який відображає сутність договору як правового явища.

Якщо сутність договору полягає в угоді сторін, то виникають запитання: угода про що, яким є предмет договору, на яких умовах він укладений, які саме цивільні права та обов'язки з угоди виникають, змінюються чи припиняються? Тобто, йдеться вже про зміст договору як угоди сторін. За визначеннями, які даються у філософських джерелах, зміст – це сукупність елементів, процесів, зв'язків, які становлять даний предмет або явище.

Згідно з ч. 1 ст. 628 ЦК зміст договору становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства. Іншими словами, зміст договору – це ті умови, на яких укладена відповідна угода сторін. Якщо договір оформлено письмово у вигляді одного документа, підписаного сторонами, або шляхом обміну листами чи в іншій формі (ст. 639 ЦК), то відповідні умови фіксуються у пунктах договору, в яких можуть міститися і посилання на норми чинного у цій сфері законодавства. Оскільки договір є підставою виникнення цивільно-правового зобов'язання, то

зміст цього зобов'язання розкривається через права та обов'язки учасників, визначені умовами договору.

Зміст договору, тобто сутність передбачених у ньому умов, визначається угодою сторін. Проте, воля і волевиявлення учасників договору формується насамперед під впливом приписів норм цивільного права, які містять абстрактну модель взаємовідносин сторін. Договір же є індивідуальним правовим актом, у якому абстрактна модель стосунків осіб, окреслена у загальних рисах у законі, наповнюється конкретним змістом, набуває своєї «плоті» і «крові». Ось чому у договорі немає потреби дублювати положення, які є звичайними і передбачені у відповідних нормативних актах (наприклад, про відповідальність за порушення умов договору), оскільки сторони повинні керуватися ними незалежно від того, чи включені вони у договір чи ні.

Для того, щоб цивільно-правовий договір був дійсним регулятором взаємовідносин його учасників (сторін), в ньому повинні бути чітко сформульовані умови (пункти), які з достатньою повнотою і несуперечністю одна одній розкривають зміст договору і цілі (мету) його укладення.

Отже, підсумовуючи сказане, слід підкреслити, що сутність цивільно-правового договору складає угода (згода, домовленість, порозуміння, консенсус тощо) двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, а зміст договору складають його компоненти-умови (пункти), щодо яких досягнуто згоди сторін.

Використані матеріали:

1. Пугинский Б. И. Теория и практика договорного регулирования / Б. И. Пугинский. – М.: Зерцало – М., 2008. (Предисловие): Див. також: Кузнєцова Н. Договір у механізмі регулювання цивільно-правових відносин / Н. Кузнєцова. – Право України. – 2012. – № 9.
2. Договірне право України. Загальна частина: навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнєцова та ін., за ред. О. В. Дзери. – К.: Юрінком Інтер, 2008.
3. Бервено С. М. Проблеми договірного права України: Монографія / С. М. Бервено. – К.: Юрінком Інтер, 2006.
4. Сибільов М. М. Загальні положення регулювання відносин у сфері надання послуг за проектом нового Цивільного кодексу України / М. М. Сибільов. – Вісник Академії правових наук України. – 1996. – № 4.
5. Веретельник Л. К. Систематизація договорів у цивільному праві: автореф. дис.... канд. юрид. наук / Л. К. Веретельник. – Х., 2007.